

Jean-Luc Nancy 1940–2021

MARTTA HEIKKILÄ

Filosofi Jean-Luc Nancy menehtyi Strasbourgissa 23. elokuuta 2021 pitkäikäisten sairauksien jälkeen. Nancy on luettu useimmiten dekonstruktion, jälkistrukturalismin ja jälkifenomenologian kaltaisten suuntausten piiriin, ja häntä voidaan monestakin syystä kutsua yhdeksi nykyhetken merkittävimmistä filosofeista niin Ranskassa kuin muualla maailmassa.

Nancy syntyi nykyisin Bordeaux'hon kuuluvassa Caudéranissa Lounais-Ranskassa 26. heinäkuuta 1940. Nancyn isä toimi insinöörinä Ranskan armeijassa, ja toisen maailmansodan jälkeen hänet määrättiin Saksan miehitysjoukkoihin. Vuosina 1945–1950 perhe asui Etelä-Saksassa Baden-Badenissa. Siellä Nancy oppi jo lapsena saksan kielen. Perhe palasi sittemmin Saksasta Bordeaux'hon. Kouluikäisenä Nancy kuului katoliseen nuorisjärjestöön, jossa hän sai ensimmäisen kosketuksen filosofisiin kysymyksiin. Ne johtivat myöhempiin teologian ja filosofian opintoihin ja vuosikymmeniä kestäneeseen uraan filosofian parissa.

Pääosan elämäntyöstään Nancy teki Strasbourgin yliopistossa, jossa hän toimi filosofian professorina vuosina 1988–2002. Hänen kirjoituksensa ulottuvat kuitenkin yli 50 vuoden ajanjaksolle aina 1960-luvulta vuoteen 2020, jolloin Nancy julkaisi viimeisiksi jääneet teoksensa *La Peau fragile du monde* ja *Un trop humain virus*, joista jälkimmäinen on analyysi korona-ajasta (Nan-

cy 2020a; 2020b). Nancyn tuotantoon kuuluu yli seitsemänkymmentä teosta, satoja tieteellisiä artikkeleita ja muita kirjoituksia sekä lukematon määrä kannanottoja filosofiseen keskusteluun, politiikkaan, taiteeseen, teknologiaan, teologiaan ja globalisaatioon. Hänen ajattelunsa perustuu käsitykseen sirpaloituneesta maailmasta, joka ei palaudu moderniin systemaattiseen filosofiaan vaan tapahtuu meille ja meissä, jokaisessa erikseen ja jokaisena hetkenä.

Opinnot ja elämä

Jean-Luc Nancy opiskeli filosofiaa ensin Touloussa ja suoritti loppututkinnon Georges Canguilhem ja Paul Ricœurin johdolla Pariisissa Sorbonnen yliopistossa vuonna 1962. Opinnäyte koski Hegelin uskonnon filosofiaa. Vuosina 1964–1968 hän opetti filosofiaa Colmarissa Ranskan itäosassa. Tämän jälkeen hän toimi assistenttina Strasbourgin yliopiston filosofian laitoksella ja valmisti samalla Immanuel Kantia käsittelevää väitöskirjaansa, jonka ohjaajana oli Paul Ricœur. Nancyn väiteltäjä tohtoriksi vuonna 1973 Strasbourgin Université des Sciences Humaines myönsi hänelle *maître de conférences* -arvon. Tässä tehtävässä hän opetti filosofiaa Strasbourgissa aina vuoteen 1988 asti ja toimi 1970-luvulla opettajana myös Pariisin École Normale Supérieuressä. (Ks. Heikkilä 2010; 2014.) Näin vuosina hän

alkoi julkaista filosofisia teoksia tiiviiseen tahtiin.

Nancyn tohtorintutkimuksen toinen osa valmistui Gérard Granelin ohjauksessa vuonna 1987, jolloin hän sai *docteur d'état* -arvon Toulousen Le Mirail -yliopistosta. Vapautta Kantin, Schellingin ja Hegelin filosofiassa tarkasteleva tutkimus julkaistiin *L'Expérience de la liberté* -nimisenä teoksena vuonna 1988, ja samana vuonna Nancy nimettiin filosofian professoriksi Strasbourgin yliopistoon.

Ranskalaisten korkeakoulujen ohella Nancy vieraili 1970- ja 1980-luvuilla professorina ja tutkijana yliopistoissa eri puolilla maailmaa, esimerkiksi Kalifornian yliopistossa Irvinessä, San Diegossa, Berkeleyssä ja Berliinin Freie Universität -yliopistossa. Ranskan ulkoministeriön kutsusta Nancy esitelmöi myös Euroopassa ja Yhdysvalloissa, minkä lisäksi hänellä oli lukuisia muita luottamus- ja asiantuntijatehtäviä esimerkiksi Ranskan yliopistojen neuvoston filosofian osastossa.

Nancy kirjoitti 1970–1990-luvuilla useita teoksia ja muita tekstejä yhdessä pitkäaikaisen työtoverinsa Philippe Lacoue-Labarthen (1940–2007) kanssa.¹ Nancyn lailla Lacoue-Labarthe toimi Strasbourgin yliopiston filosofian professorina. Vuonna 1980 he perustivat Pariisiin Centre de Recherches Philosophiques sur le Politique -instituutin, joka toimi vuoteen 1984 asti. Instituutin tavoitteena oli tutkia filosofian ja poliittisen ajattelun yhteyksiä.

1980-luvun lopussa Nancyn terveys heikkeni. Hänelle tehtiin sydämensiirto 1990-luvun alussa, ja hänen toipumistaan haittasi samaan aikaan todettu pitkäaikainen syöpäsairaus. Nancy keskeytti opetustoimintansa ja muut tehtävänsä, mutta jatkoi kirjoittamista. Useat hänen tunnetuimmista teoksistaan onkin julkaistu juuri 1990-luvun alkuvuosina. Nancy kuvaa sydämensiirron herättämiä ajatuksia ja filosofisia kysymyksiä kirjassaan *L'Intrus* (2000). Se on suomennettu nimellä *Tunkeilija* vuonna 2010 julkaistussa *Filosofin sydän* -niteessä yhdessä *Corpus*-kirjan (1992) kanssa (Nancy 1996; 2010a). Varsinkin laajemmalle yleisölle nämä henkilökohtaisten kokemusten, ruumiillisuuden ja sairauden, synnyttämät teokset muodostavat Nancyn tuotannon ytimen. Nancy oli todennäköisesti pisimpään Ranskassa elänyt

henkilö, jolle oli tehty sydämensiirto – tämän kuulin Nancyn itse kertovan muutamia vuosia sitten. Terveytensä kohennuttua hän jatkoi työtään professorin virassa vuoteen 2002 asti ja julkaisi eläkkeelle jäätyäänkin jatkuvasti filosofisia teoksia, jopa useita vuosittain, sekä artikkeleita ja muita kirjoituksia.

Nancyn ajattelun merkityksestä ja filosofisesta toiminnasta

Nancy tunnetaan dekonstruktiofilosofina, jos kohta dekonstruktion käsite kuvaa Nancyn pyrkimyksiä vain osittain. Jacques Derridan (1930–2004) luoma dekonstruktio on alun perin tekstianalyysin väline, joka perustuu pitkälti Martin Heideggerin ajatukseen metafysiikan ”destruktiosta” eli olemisen totuuden paljastamisesta. Dekonstruktio ei kuitenkaan ole varsinaisen filosofin metodi vaan paremminkin suhtautumistapa asioihin. Nancyn ja Derridan ajattelu rinnastuvat usein, sillä heidän filosofisissa päämäärissään on ilmeisiä yhtäläisyyksiä: filosofisen kritiikin ajatus ja sen paljastaminen, millaisia oletuksia usein itsestään selviltä vaikuttaviin käsitteisiin sisältyy ja mitä ajattelun perinteessä on jäänyt toistaiseksi ajattelemta.

Haastatellessani Nancya vuonna 2010 hän kertoi kiinnostuksensa Derridaan syntyneen hänen Heidegger-luentoja ja -tulkintoja ansioista 1960-luvulla. Derridan tapaan Nancy pyrki hakemaan ajattelulle paikkaa filosofian ja etenkin Platonin ja Hegelin esittämän dialektiikan ulkopuolelta. Strategiana dekonstruktio sisältää perinpohjaista vuoropuhelua filosofian historian kanssa antiikista lähtien. Nancy kuitenkin myös sanoi Derridan olevan itselleen filosofina edelleen liian läheinen ja ajallisen etäisyyden liian lyhyt, jotta tämän vaikutusta olisi mahdollista määritellä. (Ks. Heikkilä 2010.)

Nancy pohtii tuotannossaan toistuvasti oman ajattelunsa etenemistapaa, ja juuri tällaista oman ajattelun itsereflektiota voidaan kutsua hänen ”metodikseen”. Muiden dekonstruktiofilosofien tapaan hän pyrki ajattelussaan tarkastelemaan perin pohjin filosofian perinteisiä vastakohtapareja, esimerkiksi subjektin ja objektin sekä mie-

len ja ruumiin vastakkainasetteluja, tai ainakin osoittamaan tällaisten jakojen heikkoudet. Nancy metodin voi ajatella tiivistyvän siihen, mitä hän kutsuu ekskriptioksi (*excription*) eli asioiden ”uloskirjoittamiseksi”: se merkitsee asioiden johdattamista filosofisen kielen ulkopuolelle ja kohtaamista maailman kanssa (ks. Nancy 1996; 2015a). Yksiselitteisen metodin sijaan onkin kenties osuvampaa puhua Nancy filosofisesta tyylisistä tai strategiasta.

Toinen nimi tälle metodille tai tyylille on ekspositio (*exposition*). Nämä termit viittaavat Nancy filosofisen avainkäsitteen, *mielen* (*sens*), asemaan. ”Mielellä” Nancy ei tarkoita tietoisuutta eikä valmiita ja annettuja merkityksiä (*signification*), vaan jotakin, joka on tuotava asioista esille. Ekspositio, ”esiin” ja ”ulos asettaminen” tai ”esittäminen”, on juuri tekstien, asioiden, olemassaolon tai olemisen mielen tuomista esiin. Merkitykset syntyvät Nancy mukaan vain mielen tai tunnun perustalta, sillä mieli on kaikkien käsitteellisten merkitysten mahdollisuus.

Vaikka Nancy ja Derridan ajattelun tyyleillä on ilmeisiä yhtäläisyyksiä, lähempää tarkasteltaessa heidän välillään on havaittavissa myös eroja. Derrida (2000, 60) onkin kutsunut Nancya ”jälkidekonstruktionistiksi” ja tarkemmin sanoen Nancy ajattelua ”jälkidekonstruktionistiseksi realismiksi”, sillä Nancy tuotanto jatkaa dekonstruktiolle ominaista filosofisten käsitteiden kritiikkiä, mutta samalla hän kuitenkin myös ylittää dekonstruktion perinnön. Nancy painottaa Derridaa voimakkaammin kaikkien käsitteiden ja ajatusmallien fragmentoitunutta, epäyhtenäistä luonnetta. Nancy mukaan filosofian ei ole mahdollista tavoittaa käsitteitä tai ilmiöitä sellaisinaan ja määrittellä aukottomasti niiden ajasta ja paikasta riippumatonta olemusta, sillä on vain äärettömiin asti äärellistä, olosuhteille ehdollistunutta ajattelua. Tällainen ajattelu ei voi milloinkaan luoda maailmasta lopullista kokonaiskuvaa eikä edes pyrkiä sellaisen luomiseen. Siten äärellisyys tuottaa rajat kaikelle filosofialle ja ihmisen olemisen ja toiminnan pohdinnalle.

Nancy tuotanto alkoi herättää maailmanlaajuisia kiinnostusta 1980-luvulta lähtien, jolloin hänen teoksiaan ryhdyttiin kääntämään ranskas-

ta englanniksi. Samoihin aikoihin poliittisuuden ja politiikan ehdot saivat entistä enemmän merkitystä Nancy filosofiasa sekä myös yleisön huomiota. Derridan tavoin hän pyrki tunnistamaan tarkastelemissaan yhteiskunnallisten käsitteiden – kuten yhteisö, vapaus ja yhteiskunta – ontologisesti ”puhtaat” ja siinä mielessä epäpoliittiset, *käsitteelliset* muodot, jotka jäävät aina ideologioiden, hallinnon ja puoluepolitiikan ulottumattomiin. Nancy tärkeimpiin käsitteisiin kuuluva yhteisö (*communauté*) ei perustu ajatukseen yhtenäisestä joukosta, jaetusta olemuksesta tai yhdenmukaisesta identiteetistä, vaan se pohjautuu yhteisön jäsenen radikaaliin erillisyyteen ja yhteen sulautumattomuuteen. (Nancy 1986; Lindberg 1998.²) Nancylle tärkeä taustatekijä tässä keskustelussa on Maurice Blanchot'n (1907–2003) sekä Georges Bataillen (1897–1962) yhteisön ajattelu.³ Erityisesti Nancy tähän mennessä laajin suomennos *Singularinen pluraalinen oleminen* (2021) johdattaa poliittisuuden (*le politique*) ja ”yhdessä-” tai ”kanssa-olemiseen” (*être-avec*) perustuvaan yhteisön ajatteluun.

Nancy ajattelu lähti aikoinaan liikkeelle filosofian historian suurista hahmoista – Descartesista, Kantista, Hegelistä, Nietzschestä ja Heideggerista, joita hän luki monista eri suunnista ja usein aiemmista tulkinnoista poiketen. Nancy ajatuskulut olivat kuitenkin läheisesti yhteydessä juuri 1950- ja 60-luvun ranskalaisiin kirjallis-filosofisiin tulkintoihin, joita olivat esittäneet esimerkiksi juuri Blanchot, Bataille, Derrida ja Gilles Deleuze (ks. esim. Blanchot 1969). Sitten Nancy irtautui yhä enemmän heidän välittömästä vaikutuksesta ja ryhtyi tarkastelemaan entistä laajempia teemoja: poliittisen ja yhteisön käsitteiden lisäksi olemista, teknologiaa, teologiaa, psykoanalyysia ja taidetta. Tuotannossaan hän tutki ja sovelsi näitä kokonaisuuksia nykymaailman ja koko länsimaisen kulttuurin perustan tarkasteluun.

Sen lisäksi, että Nancy usein lasketaan Derridan seuraajiin, hän kuuluu laajempaan ”jälkiodernien” ajattelijoiden joukkoon pitkäaikaisen kirjoituskumppaninsa Philippe Lacoue-Labarthen kanssa. Jälkiodernista näkemyksestä – sanan kuluneisuudesta huolimatta – kertoo Nancy ja Lacoue-Labarthen ajattelun tyyli, yksivii-

vaisia väitteitä kaihtava kirjoitus, jossa asioiden kieltäminen ja myöntäminen kietoutuvat yhteen ja jossa entiset luokittelun tavat käyvät kyseenalaisiksi ja käsitteet muuttuvat lopulta omiksi vastakohtikseen. Tällöin varmoina pidettyjen filosofisten totuuksien pohjalta paljastuu aina myös jotakin toista, ennakoimatonta ja aiemmin luultua enemmän – tai vähemmän. Nancy ja Lacoue-Labarthen elämäntyön merkitys ulottuu kauas nykyfilosofian perinteeseen: he toivat yhteen ranskalaisen dekonstruktion ja saksalaisen idealismin tradition ja osoittivat siten dekonstruktion historialliset lähtökohdat.

Nancy Suomessa: tutkimuksesta ja käänöksistä

Kiinnostus Jean-Luc Nancyntuotantoon periytyy Suomessa jo 1980-luvulta, jolloin dekonstruktiofilosofit alkoivat tulla tunnetuiksi. Dekonstruktio saama vastakaiku johti useiden merkittävien ranskalaisfilosofien suomennosten syntymiseen. Vuonna 1996 ilmestyi Susanna Lindbergin käännös Nancynteoksesta *Corpus*, jossa Nancyntoppi-laana Strasbourgissa myöhemmin tohtoriksi väitellyt Lindberg loi perustan useiden Nancyntkäsitteiden suomenkieliselle käytölle.

Ensimmäinen väitöskirja Nancyntfilosofiasta ilmestyi Suomessa vuonna 2007, kun itse väittelin Helsingin yliopiston estetiikan oppiaineessa teoksella *At the Limits of Presentation: Coming-into-Presence and its Aesthetic Relevance* (Heikkilä 2007). Tutkimuksessa pyrin osoittamaan Nancynttaiteen käsityksen ja hänen ontologisen ajattelunsa välttämättömät yhteydet ja tarkastelin Nancyntontologia lähtökohtia erityisesti Heideggerin ja Derridan filosofiassa. 2010-luvulta lähtien Suomessa on ilmestynyt lukuisia väitöskirjoja ja muita opinnäytteitä, joissa Nancyntfilosofialla on merkittävä asema.⁴ Tutkimusartikkeleita Nancyntfilosofiasta on ilmestynyt suomeksi useita, samoin suomenoksia Nancyntyksittäisistä artikkeleista.⁵ *Tiede & edistys* julkaisi ”Nancy ja kuva”-teemanumeron vuonna 2006.⁶ Nancyntfilosofiaa käsittelevää opetusta on järjestetty muun muassa Helsingin yliopiston estetiikan oppialan piirissä ja Taideyliopistossa.

Jean-Luc Nancy vieraili Suomessa ensi kertaa vuoden 2010 huhtikuussa neljäntoista vuoden odotuksen jälkeen: jo 1990-luvun puolivälissä Helsingin Lacan-piiri kutsui hänet esitelmöimään, mutta terveyssyistä Nancy joutui perumaan syksyksi 1996 suunnitellun matkan. Hänen tuolloin valmisteleman esitelmä kuitenkin suomennettiin ja julkaistiin kirjana Heideggerin ”*alkuperäinen etiikka*” (Nancy 1998).⁷ Vuonna 2010 toteutuneen vierailun kunniaksi julkaistiin edellä mainittu *Filosofin sydän*-teos. Suomen-vierailuun kuului tutkijaseminaari Helsingin yliopistossa ja englanninkielinen luento ”Body as Theatre” Kiasma-teatterissa. Luento ilmestyi myöhemmin suomeksi *Tiede & edistyksessä* (Nancy 2011).

Filosofiset aiheet

Nancy kirjoitti ensimmäinen kirjansa *Le titre de la lettre* (1973) yhteistyössä Philippe Lacoue-Labarthen kanssa. Teos tarkastelee kriittisesti ranskalaisen psykoanalyytikon Jacques Lacanin tuotantoa ja etenkin Lacanin ”toisen” (*l’Autre*) käsitettä. Nancyntmukaan Lacan kyseenalaistaa metafyyssisen subjektikäsitteen mutta lankeaa samalla itse sen metafysiikkaan. Ensimmäisestä teoksestaan lähtien Nancy on arvioinut psykoanalyysin peruskäsitteitä – lakia, isää, toista ja subjektia. (Lacoue-Labarthe & Nancy 1973; Nancy 1993.) Nancyntmukaan psykoanalyytisessä kielessä on yhä teologinen ulottuvuus, mutta samalla hän pitää psykoanalyysin käsitteitä edelleen tarkastelun arvoisina.

Kirjoittaessaan filosofian klassikoista, kuten Hegelistä, Kantista, saksalaisesta romantiikasta ja Descartesista, Nancyntnäkökulmia ovat läsnäolon metafysiikan ja filosofisen subjektin kritiikki.⁸ ”Läsnäolon metafysiikalla” Nancy tarkoittaa Heideggerin mukaisesti jo Platonilta periytyvää käsitystä olemisesta pysyvänä läsnäolona tai ikuisena nyt-hetkenä; tällaista edustaa esimerkiksi käsitys Jumalasta kaikkeudessaan tai subjektin läsnäolemisen itselleen. Nancynt1970-luvulla kirjoittamia monografioita voidaan kutsua laajassa mielessä kommentaareiksi, ja niiden filosofinen tyyli enteilee jo hänen 1980- ja 1990-lukujen teoksiaan. Tällöin hän alkoi kirjoittaa aiheista, jotka

muodostavat hänen tuotantonsa ytimen: yhteisöstä, vapaudesta, ruumiillisuudesta ja ontologiasta. Nancyn ontologian ajattelu keskittyy pääasiassa äärelliseen eksistenssiin ja maailmassa olemiseen. (Nancy 1990; 1993; 1996.)

Nancyn kirjoitusten suunta kulki näin eri filosofien kommentaareista laajempiin filosofisiin aiheisiin ja kysymyksiin. Jo alusta lähtien Nancya kiinnosti taide, eritoten kuvataide ja kirjallisuus (ks. esim. Lacoue-Labarthe & Nancy 1978; Nancy 1994, 2003; 2015b). 2000-luvun alkupuolella Nancy tarttui muun muassa kristinuskon tarkasteluun, erityisesti siihen, mitä hän kutsuu ”kristinuskon dekonstruktioksi” (Nancy 2005; 2010b).

Derridan, Blanchot’n ja lukuisien muiden viime vuosikymmenien ranskalaisfilosofien lailla Nancy tunnetaan Heideggerin kriittisenä tulkitsijana ja uudelleen ajattelijana. Heistä kukin ottaa kantaa omalla tavallaan Heideggerin olemisen ajatteluun ja hänen käsitykseensä ontologisesta erosta, mutta samalla myös ylittää Heideggerin välittömän vaikutuksen. Nancyn kirjoitukset etenkin tilasta, ruumiista ja yhteisöstä tuovat ilmi hänen pyrkimyksensä ajatella fragmentoitunutta olemista ja sen samanaikaista ainutkertaisuutta ja moninaisuutta tavalla, joka johtaa keskustelun Heideggerin ajattelun ulkopuolelle. Heideggerin vaikutus Nancyn tuotantoon on kuitenkin monisyinen ja -selitteinen, ja vuoropuhelu Heideggerin kanssa heijastuu Nancyn ajattelussa sekä suoraan että epäsuorasti.

Nancyn ruumista käsittelevä *Corpus*-teos herätti Derridan kiinnostuksen. Derrida julkaisikin siihen pohjautuvan laajan filosofianhistoriallisen analyysin *Le toucher, Jean-Luc Nancy* (2000), joka käsittelee abstrakteihin määreisiin ja tietoon palautumattoman kosketuksen, eron ja ruumiin ajattelua Nancyn tuotannossa. Kosketuksen aiheesta tuli Nancyille henkilökohtaisesti tärkeä viimeistään 1990-luvulla hänen sairautsiensa vuoksi. Koskettaminen ei merkitse Nancyille tietoa jostakin ulkoisesta kohteesta, kuten esimerkiksi Spinoza on esittänyt, vaan juuri päin vastoin: Nancyn mukaan maailmasta saamamme tieto kohdistuu ennemminkin koskettamiseen itseensä, sillä kosketuksen kohde jää lopulta aina tavoittamattomaksi. Kosketamme väijäämättä

vain kosketuksen ulkoista rajaa ja siten itseämme tai kosketusta sinänsä. Kuten Nancy korostaa, jokainen aisti merkitsee maailmaan suuntautuvan luonteensa vuoksi pohjimmiltaan koskettamista. Juuri koskettamisen teema on saavuttanut laajaa filosofista vastakaikua varsinkin kahden viime vuosikymmenen aikana, ja ruumiillisuuden ja yhteisön ohella se lukeutuu kiistatta Nancyn omaperäisimpiin aiheisiin.

Edellisten lisäksi Nancyn käsittelemistä aiheista merkittävimpiin kuului taide. Taiteen ontologiasta ja muista kulttuurin ilmiöistä kirjoittaessaan Nancy kehitti olemisen moninaisuuden ajattelua yhä pidemmälle. Erityisen merkityksellistä taiteessa on se, ettei taide pelkistä filosofiaan tai ylipäätään kieleen tai käsitteisiin. Jos oleminen on Nancyn mukaan aina yksittäistä – sillä yleistä, pelkästään käsitteellistä olemista ei ole – taide-teokset ovat ainutkertaisia vielä radikaalimmissa mielessä: jopa jokainen teoksen yksityiskohta on singulaarinen, yksittäinen ja erityislaatuinen. Siksi sillä on oma jäljittelemätön ja korvaamaton osuutensa taiteilijan työstämässä kokonaisuudessa. Yksikään taideteos ei ole entisensä, jos jokin sen piirre kuten värisävy, sävelkorkeus tai sanavaliinta muuttuu, sillä pienikin liike teoksen aistitavassa sisällössä muuttaa koko esityksen. Taide on siten Nancyille loputtomien ”yksityiskohtien tekniikkaa”, johon filosofiset käsitteet eivät yllä.

Kielen käsitteet pyrkivät niiden ilmaisemien asioiden haltuun ottamiseen, mutta taide toimii alusta lähtien toisin. Taide voi vain näyttää meille maailman ja sen loputtomat tarkat kuvat. Teokset antavat meille aistittavaa, tunnettavaa ja samalla jotakin älyllisesti käsitettävää ja käsitteellistä, jota ei kuitenkaan olisi olemassa ilman teoksen aistittavaa pintaa. Kaikki nämä aistiin, mieleen, suuntaan, järkeen ja merkitykseen viittaavat käsitteet kattaa Nancyn käyttämä ranskan sana *sens*, ”mieli”. Teosten mieliä on aina lukemattoman monia, mielin määrin. Siksi teoksille ei ole olemassa oikeita tulkintoja: paremminkin taide herättää meissä ennen kokemattomia assosiaatioita ja kokemuksia.

Samasta syystä taiteen käsite pakenee määritelmiä loppuun asti. Se mitä yleensä kutsutaan taiteeksi, on Nancyn mukaan jo alun perin hajau-

tunutta, sillä ei ole olemassa yhtä ainoaa ilmiötä, joka sellaisenaan vastaisi ”Taiteen” käsitettä. Taiteen esitykset antavat meille nähtävää ja taiteen avulla voimme kokea asioita – me itse eksistimme konkreettisina ruumiina aivan kuin taideteokset ja muut asiat maailmassa: *corpusten* muodossa, ei vain *logoksen* kaltaisena abstraktiona. Näin Nancy taiteen ja kulttuurin ilmiöiden analyysi noudattaa hänen ontologista peruskäsitystään: olemassaolo on ainutkertaista, ja se tapahtuu tässä hetkessä.

Kynnyksellä: Nancy ja äärellisyyden ajattelu

Taiteen ja kuoleman yhteys kiinnosti Nancya, ja hän kirjoitti aiheesta tulkinnan esseessään ”Kynnyksellä” (Nancy 1999). Sen lähtökohtana on Caravaggion *Neitsyen kuolema* -maalaukseen (1605–1606, Louvre). Nancyn mukaan tämän maalauksen, ja samoin jokaisen muun taideteoksen, edessä olemme kynnyksellä: itsemme ja jonkin toisen, meille vieraan välissä. Samalla olemme itse kynnyksellä, sillä oma materiaalisuutemme, toisin sanoen elävä mutta kuolevainen ruumiillisuutemme, vastaa teoksen materiaalisuutta, sen maalattua pintaa ja kankaan kudosta.

Caravaggion maalauksessa Kristuksen yksitoista opetuslasta ovat kokoontuneet suremaan Neitsyt Marian ruumiin ääreen. Länän ovat myös apostoli Johannes ja Maria Magdaleena. Dramaattisessa, voimakkain värein toteutetussa teoksessa valon ja varjon vuorottelu ohjaa katsetta. Näin taiteilija sitoo katsojan osaksi maalaukseen. Nancy huomauttaa, että joudumme sen edessä kuoleman eteen ja osaksi kuolemaa: sen kynnykselle. Näyttäessään ruumiin maalaukseen näyttää meille itse kynnyksen olemassaolon – ei itse kuolemaa vaan olemisen sen äärellä. Joutuessaan oman kuolevaisuutensa eteen osoittautuu, että katsoja itse on jo alun alkaen kuoleman oma. Nancyn mukaan Caravaggio tuo pysähtyneeseen maalaukseen tapahtuman tunnun käyttämällä valoa, joka saa katseen katoamaan teoksen varjoihin. Näkymässä hämäryys tulee valaistuksi ja esiin astuu kuolema.

Nancy väitteen mukaan teoksen ruumis,

Neitsyt Maria, ei ole ”kuollut”, vaan hän on väistämättä joko kuoleman tällä tai tuolla puolen – samoin kuin myös kuolema. Siksi koskaan ei ole ”itse kuolemaa”, joka on Nancyille mahdotonmuus: on vain kuollut tai kuolleita. Nancy puhuu poissaolon läsnäolemisesta, *présence de l’absence*. Kuten filosofi Marcia Sá Cavalcante Schuback on tulkinnut, asia voidaan ilmaista siten, että Nancy ajatus kanssa-olemisestä sisältää aina puutteen mahdollisuuden, olemisen vailla jotakin tai ainakin sen läheisyydessä. Näin perustattomuus on yhdessä-olemisen perusta vailla mieltä – *le sens du sans*. (Nancy & Sá Cavalcante Schuback 2013, erit. 59–94.) Poissaolokin on aina olemista yhä täällä:

Jos itse kuolemaa ei ole, ei myöskään ole tämän- ja tuonpuoleista. Kuolema: emme koskaan ole siellä ja olemme siellä aina. Sisäpuolella ja ulkopuolella yhtä aikaa mutta ilman yhteyttä ulkoisen ja sisäisen välillä. Ne eivät sekoitu, ei ole välitystä eikä läpikulua. Ehkä meillä on tässä taulussa pääsy juuri tähän, ikään kuin siihen minne ei ehdottomasti ole pääsyä. Kuolevaisina olemme ehkä itse pääsytie. Ehkä juuri tämä on näkyvyyden vesi, valo ja aines. Se itse, kynnyks, joka me olemme, elävinä. (Nancy 1999, 23.)

Neitsyen kuolemaa ajatellessaan Nancy tuo esiin myös Georges Bataillella esiintyvän käsityksen siitä, että tietoisuus kuolemasta voi toteutua vain kiertoteitse, representaationa. (Ks. Bataille 1998, 230; vrt. Bataille 2020.) Itse kuoleman esittäminen on mahdotonta, mistä syystä kuolemaa voidaan käsitellä vain fiktiivisessä ja samastumisen kautta, esittämisen ja mimesiksen keinoin. Tämä kertoo kokemuksemme äärellisyydestä, sillä kohdataksemme toisen joudumme väistämättä tukeutumaan esityksiin – koska jokainen eksistenssi on rajallista, toinen jää siten aina rajan taakse.

Perintö

Jean-Luc Nancy voidaan sanoa säilyttäneen koko uransa ajan ihanteet, jotka syntyivät toukokuun 1968 kuohunnasta. Tuolloin syntynyt ajattelijasukupolvi vastusti kaikkia sääntöjä ja omaksui niiden uhmaamisen periaatteekseen – silti puhe

vuoden 1968 ”perinnöstä” johti Nancyn mukaan harhaan, sillä hänen mukaansa tuo ajanjakso on kulttuurin murroksista huolimatta yhä keskuudessamme ja osa yhteiskuntaa. Kuten Nancy Suomessa vieraillessaan kuvasi, hän piti vuoden 1968 merkitystä käänteentekevänä: se avasi käsityksen historiasta, joka tapahtuu meille tässä hetkessä ja jonka totuutta emme pysty itse määrittelemään.

Nancyn kuolema merkitsee kokonaisen ajanjakson päättymistä, sillä Derridan ja Lacoue-Labarthen ohella hän oli ranskalaisen dekonstruktion merkittävin edustaja ja ohittamaton keskustelija nykyhetken intellektuellien joukossa. Valtaisassa tuotannossaan Nancy ei ainoastaan kehittänyt jälkistrukturalistista ja -fenomenologista ajattelua, vaan sitäkin merkittävämmän loi sitä itse ja vei tulkintojaan esimerkiksi taiteen ja politiikan aloilla sellaisiin suuntiin, joihin muut eivät ole tarttuneet. Samalla Nancyn ajattelu tarjoaa epäilyksettä yhä uusia – ja tekee mieli sanoa jopa ehtymättömiä – tulkinnan mahdollisuuksia tutkijoille ja kaikille hänen lukijoilleen. Tästä moninaisuudesta kertovat myös suurelle yleisölle suunnatut määritelmät, joita ranskalaiset tiedotusvälineet elokuun 2021 muistokirjoituksissaan antoivat Nancyille: ”yhteisön filosofi” (*Le Nouvel*

Observateur), ”aistimellisuuden ja yhdessä-olemisen filosofi” (*Le Parisien*), ”sydämellisyyden filosofi” (*Libération*), ”olemassaolon haurauden ajattelija” (*Le Monde*).

2000-luvun kuluessa Nancyn työn merkitys on kasvanut jatkuvasti, ja sen laaja-alaisuus näkyy sekä ranskankielisessä että kansainvälisessä akateemisessa tutkimuksessa ja heijastuu niin tieteellisten kuin taiteellistenkin ajattelijoiden työhön. Kahden viime vuosikymmenen aikana on käynnistynyt yhtäältä dekonstruktion perinteen ja toisaalta Nancyn vaikuttaneiden filosofien uudelleenarviointi. Samalla hyvin erilaisista ja yllättävistäkin lähtökohdista Nancya lukevat tutkijat ovat ryhtyneet tulkitsemaan hänen aiheitaan ja niiden painoarvoa nykyisyyden ajattelussa. Tämä työ jatkuu yhä, ja siihen Nancyn poikkeuksellisen laaja-alainen tuotanto sekä mahdolliset julkaisua odottavat kirjoitukset tarjoavat lukemattomia mahdollisuuksia. ■

FT MARTTA HEIKKILÄ on estetiikan dosentti Helsingin yliopistossa ja toimii tutkijana ja tuntiopettajana filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksella.

VIITTEET

- 1 Philippe Lacoue-Labarthe ja Jean-Luc Nancy yhdessä kirjoittamista teoksista on suomennettu *Natsimyytti* (Lacoue-Labarthe & Nancy 2002). Teos ilmestyi alkujaan nimellä *Le mythe nazi* (1991). Se paneutuu kansallissosialistisen politiikan ytimeen, joka kirjoittajien mukaan on viime kädessä estetiikkaa.
- 2 Kirjassaan *Filosofien ystävyys* Susanna Lindberg (1998) johdattaa monipuolisesti olemisen ajatteluun ja yhteisön ontologiaan Nancyn ja Lacoue-Labarthen filosofiassa.
- 3 Blanchot vastasi Nancyn alun perin julkaisemaan ”La communauté désœuvrée”-esseeseen (1983) teoksella *La communauté inavouable* (1983; suom. Blanchot 2004). Samansuuntainen ajatus yhteisöittämisestä yhteisöstä esiintyy myös Bataillen ajattelussa, joka on Nancyn taustalla *La Communauté désœuvrée* lisäksi esimerkiksi teoksissa *Singulaarinen pluraalinen oleminen* (Nancy 2021), *La Communauté affrontée* (Nancy 2001a) ja artikkelissa ”L’insacriable” (Nancy 1990, 65–106). Jo aiemmin Bataillen ja 1980-luvulla Nancyn ja Blanchot’n avaamaan keskusteluun vuorostaan osallistui myös muun muassa Giorgio Agamben (1995) teoksellaan *Tuleva yhteisö*.
- 4 Opinnäytteiden joukosta voidaan mainita esimerkiksi Anna Tuomikosken (Helsingin yliopisto, estetiikka, 2010) ja Anna Nurminen (Tampereen yliopisto, filosofia, 2018) pro gradu -tutkielmat ja Eeva Puumalan (Tampereen yliopiston johtamiskorkeakoulu, 2012), Mira Kallio-Tavinin (Aalto-yliopisto, taiteen laitos, 2013) ja Pekka Hassisen (Jyväskylän yliopisto, nykykulttuurin tutkimus, 2021) väitöskirjat sekä Joni Purasen tuleva väitös (Jyväskylän yliopisto, filosofia).
- 5 Edellä mainittujen kirjoittajien lisäksi muun muassa Sami Santanen (2017) on julkaissut Nancya käsittelevää tutkimusta varsinkin kosketuksen ja ruumiin käsitteistä. – Nancy suomennetut esheet käsittelevät esimerkiksi taidetta ja vallankumouksen käsitettä (Nancy 1999; 2007).
- 6 *Tiede & edistys* 2/2006. Lisäksi Nancya käsitteleviä

artikkeleita on ilmestynyt muun muassa *Tiede & edistyksessä* 2/2013.

- 7 Essee ilmestyi nimellä ”L’*éthique originaire*’ de Heidegger” (Nancy 2001b). Se perustuu artikkeliin, jonka Nancy kirjoitti *Dictionnaire d’éthique et de philosophie morale* -sanakirjaan (1996).

KIRJALLISUUS

Agamben, Giorgio (1995/1990) *Tuleva yhteisö*. Suom. Jussi Vähämäki. Gaudeamus, Helsinki.

Bataille, Georges (1998) *Noidan oppipoika: Kirjoituksia 1920-luvulta 1950-luvulle*. Suom. Tiina Arppe. Gaudeamus, Helsinki (”Hegel, kuolema ja uhri”, suom. Hannu Sivenius, 218–243).

Bataille, Georges (2020/1943) *Sisäinen kokemus*. Suom. Anna Nurminen ja Viljami Hukka. Gaudeamus, Helsinki.

Blanchot, Maurice (1969) *L’Entretien infini*. Gallimard, Paris.

Blanchot, Maurice (2004/1983) *Tunnustamaton yhteisö*. Suom. Janne Kurki ja Panu Minkkinen. Loki, Helsinki.

Derrida, Jacques (2000) *Le toucher, Jean-Luc Nancy*. Galilée, Paris.

Heikkilä, Martta (2007) *At the Limits of Presentation: Coming-into-Presence and its Aesthetic Relevance*. Helsingin yliopisto, Helsinki; (2008) Peter Lang, Frankfurt am Main.

Heikkilä, Martta (2014) ”Jean-Luc Nancy”. *Filosofia.fi*. Viitattu 17.11.2021.

Heikkilä, Martta (2010) ”Filosofian ainutkertaisuus ja moninaisuus: Jean-Luc Nancy ja ajattelun kritiikki”. *Kulttuurintutkimus* 27:3, 43–48.

Lacoue-Labarthe, Philippe ja Jean-Luc Nancy (1973) *Le Titre de la lettre: Une lecture de Lacan*. Galilée, Paris.

Lacoue-Labarthe, Philippe ja Jean-Luc Nancy (1978) *L’Absolu littéraire: Théorie de la littérature du romantisme allemand*. Seuil, Paris.

Lacoue-Labarthe, Philippe ja Jean-Luc Nancy (2002/1991) *Natsimyytti*. Suom. Janne Porttikivi. Tutkijaliitto, Helsinki (*Le mythe nazi*).

Lindberg, Susanna (1998) *Filosofien ystävyys*. Tutkijaliitto, Helsinki.

Nancy, Jean-Luc (1986) *La Communauté désœuvrée*. Bourgois, Paris.

Nancy, Jean-Luc (1990) *Une pensée finie*. Galilée, Paris.

Nancy, Jean-Luc (1993) *Le Sens du monde*. Galilée, Paris.

Nancy, Jean-Luc (1994) *Les Muses*. Galilée, Paris.

- 8 Läsnaolon (*présence*) ja subjektin käsitteiden kritiikki on osa erityisesti Nancyin varhaisempia filosofeja kommentoivia teoksia *La Remarque spéculative (Un bon mot de Hegel)* (1973), *Le discours de la syncope* (1976), *L’absolu littéraire* (1978, kirjoitettu yhdessä Philippe Lacoue-Labarthen kanssa) ja *Ego sum* (1979).

Nancy, Jean-Luc (1996/1992) *Corpus*. Suom. Susanna Lindberg. Gaudeamus, Helsinki.

Nancy, Jean-Luc (1998) *Heideggerin ”alkuperäinen etiikka”*. Suom. Kaisa Sivenius. Loki, Helsinki (”L’*éthique originaire*’ de Heidegger”).

Nancy, Jean-Luc (1999/1993) ”Kynnyksellä”. Suom. Pia Sivenius. *Nuori Voima* 2, 22–26 (”Sur le seuil”).

Nancy, Jean-Luc (2001a) *La Communauté affrontée*. Galilée, Paris.

Nancy, Jean-Luc (2001b) *La Pensée dérobée*. Galilée, Paris.

Nancy, Jean-Luc (2003) *Au Fond des images*. Galilée, Paris.

Nancy, Jean-Luc (2005) *La Déclosion (Déconstruction du christianisme, 1)*. Galilée, Paris.

Nancy, Jean-Luc (2007/1989) ”Ranskan vallankumouksen filosofinen lyhennelmä”. Suom. Ari Korhonen ja Suvi Tervahauta. *Synteesi* 1, 27–35 (”Abrégé philosophique de la Révolution française”).

Nancy, Jean-Luc (2010a) *Filosofin sydän*. Suom. Susanna Lindberg, Elia Lennes ja Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki.

Nancy, Jean-Luc (2010b) *L’Adoration (Déconstruction du christianisme, 2)*. Galilée, Paris.

Nancy, Jean-Luc (2011) ”Ruumiin teatteri”. Suom. Anna Tuomikoski. *Tiede & edistys* 36:2, 139–149.

Nancy, Jean-Luc ja Marcia Sá Cavalcante Schuback (toim.) (2013) *Being With the Without*. Axl Books, Stockholm.

Nancy, Jean-Luc (2015a/1988) ”Uloskirjoitettu”. Suom. Miika Luoto. *Issue X* 2, 35–41 (*L’excrit: les raisons de lire*).

Nancy, Jean-Luc (2015b) *Demande: Littérature et philosophie*. Galilée, Paris.

Nancy, Jean-Luc (2020a) *La Peau fragile du monde: Avec un poème de Jean-Christophe Bailly et une étude de Juan Manuel Garrido*. Galilée, Paris.

Nancy, Jean-Luc (2020b) *Un trop humain virus*. Bayard, Paris.

Nancy, Jean-Luc (2021/1996) *Singulaarinen pluraalinen oleminen*. Suom. Viljami Hukka ja Anna Nurminen. Tutkijaliitto, Helsinki (*Être singulier pluriel*).

Santanen, Sami (2017) *Ajatuksen paikka: Kirjoituksia estetiikasta ja filosofiasta (1986–2017)*. Tutkijaliitto, Helsinki.